

**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА
В СИСТЕМІ НАУКОВО-
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ
МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
ТА ОЛЕНИ ПЧІЛКИ**

У статті проаналізовано витоки та концепції науково-культурологічних поглядів Михайла Драгоманова та Олени Пчілки, окреслено різноманітну діяльність та внесок цих відомих літературознавців у розвиток української мови та літератури.

Ключові слова: М. Драгоманов, Олена Пчілка, українська культура, мова, література.

В статье проанализированы истоки и концепции научно-культурологических взглядов Михаила Драгоманова и Олены Пчилки, рассмотрены разносторонняя деятельность и вклад этих известных литературоведов в развитие украинского языка и литературы.

Ключевые слова: М. Драгоманов, Олена Пчилка, украинская культура, язык, литература.

In the article the origins and concepts of scientific and cultural views of Mikhail Drahomanov and Olena Pchilka are analyzed. The actuality of the scientific and cultural concepts of these prominent defenders of the Ukrainian culture, language and literature is out of doubt. Ukraine in the twenty-first century finally entered the European world as a full-fledged beauty, conscious of its unique charm, crowned with the glory of its descendants, giving honor to those, who fought for its independence and freedom. Mikhail Drahomanov entered the history of Ukraine as a journalist, ethnographer, critic, talented political and cultural person. He took a direction towards an all-European culture of europeanization of Ukraine, at the same time highly appreciating T. Shevchenko, the Ukrainian ethnic roots, the culture of the Ukrainian people.

Olena Ptchilka shared the opinion of M. Drahomanov that the Ukrainian writers should not be shy of their native language, because it is exactly in the national ethnos the unique culture, originality of each nation are laid down. In her articles she emphasized the invaluable cultural treasure of Ukraine – her songs, music and responded to those cosmopolitans, who «rushed» to another «musical trash». Drahomanov M. and Olena Ptchilka used the folk sources, collected and published a

huge folk-epigenetic material: Ukrainian carols, shchedrivki, hayivka, historical and everyday songs.

Together with M. Drahomanov, Olena Ptchilka guided Ukraine «to the top» by enriching her culture with literary works of foreign authors: Schiller, Heine, Hugo, Shakespeare, Mickiewicz. «Bringing Ukraine to the World», M. Drahomanov «forged» his journalistic articles a scientific language, and Olena Ptchilka – «forged» the Ukrainian literary language.

By overcoming the stubborn resistance of scholars-philologists, who considered the Ukrainian language suitable only for «everyday usage», M. Drahomanov managed to drown the end of the thread that broke down in our history in the XVIII century, that is, «drown» the book language, to overcome the inertia of many Ukrainian scholars that may have seen, for the first time, in the Ukrainian culture and language not a cripple, but a full-fledged child, a flesh from the flesh of their mother-Ukraine. M. Drahomanov, like Olena Ptchilka, paid much attention to educational and cultural activities. He wished to see Ukraine as something independent, which directly goes to the great goal of the progress of the European communities and did not want the Ukrainians to remain a provincial relative among the world culture of other nations.

Key words: M. Drahomanov, Olena Ptchilka, Ukrainian culture, language, literary.

Актуальність науково-культурологічних концепцій відомих захисників української культури, мови та літератури не викликає сумніву. Україна ХХІ ст. нарешті входить до європейського світу як повноправна держава, свідомо своєї неповторної краси, уквітчена славою своїх нащадків, віддаючи шану тим, хто боровся за її незалежність та свободу.

Нашою метою в пропонованій статті є показати міцний зв'язок поколінь українського письменства, їхню унікальну єдність у поглядах про українську культуру, мову та літературу і через століття. Можна із чимось погоджуватися, а із чимось ні, читаючи ці архівні джерела, але не побачити їхню мудрість, прозорливість, талант, вільний національний дух і безмежну любов до України та українського народу неможливо.

Завдання, яке ми ставили перед собою, – показати, як Михайло Драгоманов та Олена Пчілка боролися за українську культуру, мову та літературу, оцінити їхню невсипущу працю та величезне прагнення змінити історію розвитку української культури. Плекаючи український фольклор, дбаючи про розквіт української культури та мови, вони прокладали шлях України до Європи.

У центрі «Старої громади» серед таких світил української культури, як М. Старицький, М. Лисенко формувалася світогляд Олени Пчілки, її літературно-естетичні смаки, громадське, письменницьке кредо, що до кінця її життя майже не зазнало істотних змін. І провідною зіркою серед української інтелігенції, зіркою, що світила шлях у майбутнє української нації, був, безперечно, її брат – Михайло Драгоманов. М. Драгоманов увійшов в історію України як публіцист, етнограф, критик, обдарований політичний і громадський діяч. Узявши курс на всезагальну культуру, європеїзацію України, він водночас розумів, що «нічого відмовлятися ні від Шевченка в минулому, ні від праці для самих себе в майбутньому, тому що це значить відмовлятися від свого народу» [1, с. 5], а навпаки, пам'ятаючи своє коріння, варто працювати над «виданнями малоросійського народного слова, над вивченням народного життя і над виданням популярних брошур» [1, с. 6]. Українські літератори повинні йти своїм шляхом і, як Т. Шевченко, черпати мотиви життя з народної творчості, з історії своєї Батьківщини, бо інакше, «залишивши цю мову... малоросійські письменники не тільки не створять собі умов стати Тургенєвими, Некрасовими, – а уб'ють себе: адже їм залишиться переспівувати інших» [2, с. 6].

Олена Пчілка поділяла думку Михайла Драгоманова про те, що малоросійські письменники не повинні цуратися свого рідного слова, бо саме в національному етносі закладена неповторність, оригінальність кожного народу. У публіцистичній гострій статті «Нашим сучасним космополітам» письменниця підкреслює неоціненний скарб України (її пісні, музику) і справедливо дорікає тим космополітам, які «рвуться до «циганських романсів», до «кек-воків» та іншого музичного сміття» [9, с. 19]. Вона закликає озирнутися навколо себе й оцінити те багатство, що ми маємо, бо інші нації використовують наші скарби. Олена Пчілка з гіркотою пише: «Хто, наприклад, показав найперш нашу пісню та музику перед широким світом: Коціпінський (поляк), Заремба (поляк), Єдлічка (чех), Зададський (поляк), Монюшко (поляк), а за польськими пішли і російські композитори» [9, с. 19].

Звертаючись до народного джерела, М. Драгоманов, як і Олена Пчілка, збирає і публікує величезний народнопісенний матеріал: українські колядки, щедрівки, гаївки, історичні та побутові пісні. «Малорусские народные предания и рассказы», «Нові українські пісні про громадські справи» (1754–1880), «Для починаючих фольклористів на Україні» (1891), «Словянські варіанти одної євангельської легенди» (1890) – усі ці роботи виявляють погляди на народні вірування, народну словесність, загалом на народність та культуру української нації. Ось чому і свій творчий шлях Олена Пчілка почала з етнографічних та фольклорних робіт. Надихав її на це брат, який писав «Етнографічні студії в Києві», «Науковий метод в етнографії». Заохочена братом, М. Лисенком та М. Старицьким, вона записує обряди, народні пісні, збирає і видає 1876 р. свою дослідницьку працю «Украинский народный орнамент. Вышивки, ткани, писанки», що неодноразо перевидавалася. 1903 р. у журналі «Киевская старина» друкують її етнографічний матеріал «Украинские колядки (Текст волынский)».

Історія та культура України закарбована в народних піснях, билинах, прислів'ях, приказках. Не маючи ще своїх власних істориків, українці передавали її усно від покоління до покоління, з уст в уста. Пильно вивчаючи український фольклор, М. Драгоманов помітив і відзначив, а 1883 р. видав «Політичні пісні українського народу», де в розділі «Гетьманщина і Слобідщина (1709–1765)» підкреслив історичне неприйняття простим народом московського поневолення: «У всіх досі спом'янутих піснях, не тільки немає й сліду прихильності до царського уряду, а навіть видно досить побідний показ з усього лиха, котре виходило од нього для тодішньої України... От чого вилічував свої лиха в піснях...» [3, с. 226]. Національне і культурне питання в контексті історії вивчала і Олена Пчілка. В архівах Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України збережено її працю «С истории Киево-Могиланской духовной академии», досі ніде не друківану, та поему «Орлове гніздо», у якій поетеса розповідає про поневолення України країнами-загарбниками: Польщею, Росією та Туреччиною. Олена Пчілка

разом з героєм поеми П. Дорошенком шукає причини поразки України в цій війні, аналізує моральний і політичний стан козаків, оспівує славу героїв і безжалісно ганьбить зрадників. Пісня «Про Палія», яка зберіглася в архівах Олени Пчілки, ще одна пісенна сторінка історії нашої Батьківщини:

Склич, Палію, склич дружину
Та й поїдем в Ляхівщину.
Швидше стріли із майдана
Мчитьсья козак за Україну.
Чи яр, чи ліс, хмара сина –
Козакові не причина [8].

Водночас М. Драгоманов і Олена Пчілка виводили Україну «в люди» через збагачення її культури літературними творами зарубіжних авторів. Ф. Шиллер, Г. Гейне, В. Гюго, В. Шекспір, А. Міцкевич – ось далеко не повний перелік імен, твори яких вони перекладали українською мовою.

Знаючи добре польську, німецьку, англійську, італійську, французьку мови, М. Драгоманов багато перекладав і писав про Україну. Він й Олену Пчілку спонукав перекладати. І, як відомо, їхніми улюбленими письменниками були О. Пушкін, М. Лермонтов, М. Гоголь, І. Тургенєв, В. Гюго, Г. Гейне, А. Міцкевич, Е. Золя, Г. Х. Андерсен. У статті «Нашим сучасним космополитам» письменниця розвиває думку свого брата про те, що українці повинні черпати зі світової скарбниці найкращі твори мистецтва і щедро ділитися своїми неповторними культурними здобутками з іншими народами. Перечитуючи публіцистичні праці брата і сестри щодо української культури, фольклору та етнографії, політичного становища українців, їхнього історичного місця в історії слов'янських народів, щодо його минулого і майбутнього, ми не бачимо в них націоналізму чи шовінізму, вони гідно представляли своїх земляків, їхні інтереси та проблеми, які на той час тривожили український народ. «Драгоманов, – справедливо писав Лисняк-Рудницький, – був гарячим українським патріотом, але не робив з нації земного бога. Його патріотизм заякорений в універсальних вартостях, і в нього не було ні крихти шовінізму» [6, с. 103]. Ці самі слова

без усяких упереджень можемо віднести і до Олени Пчілки.

«Виводячи у світ Україну», М. Драгоманов «кував» своїми публіцистичними статтями наукову мову, а Олена Пчілка – «кувала» українську літературну мову. Виробленню українського наукового стилю і його термінології (громадянство, громадivecь, соціаліст, безначальство (анархія), породь (національність), уставне царство (конституційна монархія) ми завдячуємо М. Драгоманову.

Його публіцистичні праці «Віра й громадські справи», «Швейцарська спілка», «Рай і поступ», «Чудацькі думки про українську національну справу», «Австро-руські спомини», «Листи на Наддніпрянську Україну» стали справжніми шедеврами української публіцистики. Долаючи чималий опір філологів, які вважали українську мову придатною лише для «домашнього ужитку», але в жодному разі не для вживання на всіх рівнях (зокрема науково-публіцистичному), М. Драгоманову вдалося «ухопити кінець нитки, що ввірвалася в нашій історії у XVIII ст.» [6, с. 103], тобто ухопити книжну мову, побороти інертність багатьох українських науковців, які, може, вперше побачили в українській мові не приймака або калічку, а повноцінну дитину, плоть від плоті своєї матері – України.

Олена Пчілка в листі до О. Огоновського, пояснюючи причини свого «ковальства», писала: «там, де сеї мови мені досить, я нею обхожуся, – а де мені сеї мови буває замало, я тим не в'яжу собі руки. І добираю «творю» (скажу власне – кую) собі ширшу мову» [7, с. 108]. Згодом її слова «палкий», «переможець», «променистий», «загарливий» упевнено ввійшли в українську літературну мову, і більшість українців навіть не підозрюють, що за їхнє вживання треба було боротися.

М. Драгоманов, як і Олена Пчілка, приділяв велику увагу освітній роботі, бажаючи бачити Україну «як щось самостояче, котре безпосередньо йде до великої мети прогресу Європейських громад» [4, с. 129]; не хотів, щоб українці залишились «провінціальним родичем» серед всесвітньої культури, серед інших народів. І щоб наблизити народ до європейської наукової скарбниці, треба було починати знизу, зі шкіл: добитися права

самостійно жити українській мові. Цьому питанню М. Драгоманов присвячує безліч своїх праць, серед них «О педагогическом значении малорусского языка», надруковану 1866 р. у «С-ПБ. Ведомостях» (ч. 73), та «Народні школи» – велику розвідку, що побачила світ у «Громаді», де він писав: «До такого лиха з школами спільного по всій Росії у нас на Україні прикладається ще своє особливе. У нас із самого початку учать мовою чужою, по книгах, що не пригнані до нашого краю й життя. Це лихо таке, котре тягнеться десятки років і само по собі може поставити наш народ позаду трохи не всіх народів у царстві Руськім» [4, с. 129]. Які актуальні ці слова й тепер, у ХХІ ст. У листі до В. Глиносирова, піклуючись про розповсюдження українських книжок, М. Драгоманов писав: «треба, щоб хто узяв на себе в кожному уїзді продавати книжки між народом... і народність наша не пропала. Діло велике, приложіть руки, і розум, і серце» [5, с. 69].

«Праця виховальна», «Листи до Шишманової-Драгоманової», безліч публікацій у «Рідному краю» свідчать про величезну виховну, культурну і освітню роботу й Олени Пчілки. «Рідний край» і « Молода Україна» – це часописи, що письменниця видавала своїм коштом, зазнаючи великих збитків. Але ця її праця була заради майбутньої України, це все, що вона вміла, бажала і могла зробити для Батьківщини, і як би важко їй не було, Олена Пчілка не переставала видавати часописи, бо розуміла, що вони – це ще одне вікно у світ, у який можуть зазирнути її земляки, і зачинити його вона не мала права.

Отже, ці великі українці, просвітителі, літературознавці наполегливо боролися за право на життя української культури та української мови. М. Драгоманов, зокрема, зазначає: «Перебування у Західній Європі остаточно переконало мене, що саме європеїзм, або космополітизм, який не відкидає окремих національних варіацій загальних ідей та форм, і являється найкращою підвалиною для українських автономних стремлінь, і що всяка наукова, як і політична, діяльність мусить бути заснована на інтернаціональному фундаменті» [8]. Як бачимо,

величезна просвітницька, письменницька діяльність цих великих патріотів наближала Україну до Європи.

Джерелом їхнього натхнення завжди була народна творчість українського народу, пам'ять про героїчне минуле України. Із глибин українського етносу, з історії України вони черпали теми, сюжети для своїх літературних і науково-публіцистичних праць і щиро віддавали свій талант, свою працю людям.

Бібліографічні посилання

1. **Драгоманов М.** По вопросу о малорусской литературе. – Вена, 1876. – 14 с.
2. **Драгоманов М.** Передне слово до «Громади» // **Драгоманов М.** Вибрані твори. – Прага, 1937. – Т. 1. – 108 с.
3. **Драгоманов М.** Політичні пісні українського народу. – Женева, 1883. – Ч. 1. – 228 с.
4. **Драгоманов М.** Народні школи // Громада. – № 2. Звістки про Україну 1876–1877. – Женева : Печатня «Громади», 1878. – С. 120–278.
5. **Драгоманов М.** Лист до В. Глиносирова // Україна. – 1925. – Кн. 3. – С. 69.
6. **Лисяк-Рудницький І.** М. Драгоманов і його місія // Сучасність. – Мюнхен, 1979. – С. 103.
7. **Огоновський О.** Історія літератури руської (української). Український вільний університет. Філологічний факультет. Українське літературознавство. – Львів, 1891. – Фотопередрук О. Горбачова. – Вип. 9. – Ч. III, 1–2. Вік XIX (Проза). – Мюнхен, 1992. – 1343 с.
8. **Пчілка Олена.** – Інститут літератури ім. Т. Шевченка, відділ рукописів та текстології. – Фонд 28. – Од. зб. 326.
9. **Пчілка Олена.** Нашим сучасним космополітам // Рідний край. – 1911. – № 19. – С. 19.